

מפגש מס' 79

דף למנחה

הושע פרקים י"א-י"ד; יואל פרק א'

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק י"א - רחמי ה' על אפרים

פרק י"ב - אפרים הולך בדרך כחש ומרמה

פרק י"ג - חטאי אפרים המצדיקים חורבן

פרק י"ד - קריאה לתשובה וכפרה

יואל פרק א' - נבואת יואל על מכת ארבה קשה

לימוד מעמיק

סיום ספר הושע - תקווה לתיקון

בשבוע שעבר ראינו את מצבם החמור של ישראל בספר הושע - העם מפורק מבפנים ומאבד את סממני זהותו, מה שמביא למצב של ניתוק מה', אולי עד כדי אובדן שם ישראל. חורבן שומרון, על פי זה, מתנדנד על הגבול שבין תוצאה לעונש, ונראה שהוא בלתי נמנע. בשיעור זה, נציג שלושה מודלים שעולים מתוך נבואותיו של הושע המציעים תקווה לתיקון למרות המצב הקשה.

חלק א - רחמים

למרות דבריו הקיצוניים לאורך רוב הספר, בפרק י"א הופך פתאום הושע את פניו ונזכר 'באהבת ה' לישראל בניו: **כִּי נֶעַר יִשְׂרָאֵל וְאֶהְיֶה וּמְמַצְרִים קָרָאתִי לְבָנִי (י"א, א)**. יחד עם הכעס הרב על מעשיהם, אהבתו של ה' לבניו נותרת והוא מתעורר לחיבתו המקורית. יתכן שהשימוש במושג 'נער' בא לדמות את מעשי העם למעשיו של נער מתבגר, שמורד ומכעיס ומחפש את עצמאותו - למרות הכעס של האב על מעשי בנו, הוא תמיד ירחם עליו וידאג לו, אפילו בלי שירצה הנער או יכיר בכך: **וְאֶנְכִי תַרְגְּלֵתִי לְאֶפְרַיִם קָחֶם עַל-זְרוּעֵתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רַפְּאֵתִים (י"א, ג)**. ה' עומד רגע אחד לפני חורבן (ואולי אף לאחר שהחורבן כבר החל), נזכר בערגה בימי הצמיחה של בנו ובדאגה שדאג לו כל חייו, ומבין כי לא יתכן שהוא יכחיד אותו לגמרי, על אף רשעותו: **אֵיךְ אֶתְנֶנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַנְנֶנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתְנֶנְךָ כְּאֶדְמָה אֲשִׁימֶךָ כְּצִבְאִים נְהַפֶּךָ עָלַי לְבִי יַחַד נִכְמְרוּ נְחוּמִי (י"א, ח)**. בעקבות הושע, גם ירמיהו (המנבא בתקופה מאוחרת יותר, למרות קדימותו בסדר התנ"ך) משתמש בדימויים הללו כדי לבטא את רחמי ה' על ממלכת ישראל שבגלות, ואת ההבטחה להשיבם: **הֲבֵן יִקְרֶה לִי אֶפְרַיִם אִם יִלְדֶּה שְׁעֵשָׁעִים כִּי-מִדֵּי דְבָרֵי בּוֹ זָכַר אֲזַכְרֶנּוּ עוֹד עַל-כֵּן הֵמוּ מֵעַי לֹא רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם-יְהוָה (ירמיהו ל"א, כ)**. ראה על כך ב**פוסט מאת פרופ' יהודה אייזנברג**.

זוית אישית

הורים לנערים מתבגרים חווים לעתים נתק כלשהו מילדיהם בתקופות מרד הנעורים שלהם. במקרים כאלה נוצר מתח בין הכעס והניכור ממעשי הילד לבין האהבה הבסיסית והדאגה שבלב הורים לילדיהם. כיצד ניתן להכיל את שני הרגשות הסותרים הללו? והאם ניתן להביא לידי ביטוי את האהבה גם בזמנים כאלה?

ראו את הכיוונים החינוכיים המובאים בספרי [בפוסט מאת הרב שי פירון](#) לאור נבואת הושע.

אמנם, כבר ראינו מן המשל בתחילת הספר כי אפילו רחמי האב על בנו נמצאים בסכנה במצב אליו הגיעו ישראל. בתו השניה של הושע היא 'לא רחמה' - כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (א', ו), והבן השלישי מנוכר מאביו עוד יותר, בהגדרתו כלא עמי. המהלך שמובילה עיקר נבואתו של הושע עוקר את הקשר העמוק שביחסי אב ובנו, המהווה בסיס לישועת ישראל מתחילת הוויתו, ומחליפו בקשר שבין איש ואשה, שהוא קשר של ברית הניתנת לפירוק (שמע על כך בהרחבה בשיעורו של הרב ד"ר בני לאו). למרות זאת, ה' מבהיר כי החזרה לשימוש ברחמים ובאהבה כדי להשיב את אפרים תמשיך להיות רלוונטית, בין השאר בשל מידתו הא-להית כארך אפים: לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש (י"א, ט). המדרש, דווקא מוצא בכל זאת גם צד אנשי ברחמים הללו, בנטייה רגשית למחול למשפחה ולא לוותר עליה:

תלמוד בבלי, פסחים פ"ז עמוד ב

אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע: בניך חטאו. והיה לו לומר: בניך הם, בני חנוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב, לגלגל רחמיך עליהן! לא דיו שלא אמר כך, אלא אמר לפניו: רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירים באומה אחרת! אמר הקב"ה: מה אעשה לזקן זה? אומר לו: לך וקח אשה זונה והוליד לך בנים זנונים ואחר כך אומר לו שלחה מעל פניך. אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל. שנאמר (הושע א', ב) "ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים" וכתוב "וילך ויקח את גומר בת דבלים"... לאחר שנולדו לו שני בנים ובת אחת אמר לו הקב"ה להושע: לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך ממנה. אמר לו: רבש"ע יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולא לגרשה. אמר לו הקב"ה: ומה אתה, שאשתך זונה ובניך בני זנונים ואין אתה יודע אם שלך הן אם של אחרים הן, כך ישראל שהן בני, בני בחוני, בני אברהם יצחק ויעקב... ואתה אמרת העבירים באומה אחרת?! כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: עד שאתה מבקש רחמים על עצמך - בקש רחמים על ישראל...

על פי המדרש, בתחילת הדרך, הושע מזדהה עם הקטגוריה על העם. הוא מזהה את התבוללותו והתנתקותו מאת ה', רואה בכך הפרה של הברית, ומציע למצא אומה אחרת תחתם - על בסיס רעיון הגירושין בין איש לאשה. לאחר שהוא חווה על בשרו את המשמעות של הויתור על אשתו וילדיו - על אף שהם משפחת זנונים - הוא מבין את הקושי הרגשי שנלווה לדין שכזה, אפילו כאשר מן הראוי לעשותו. ראה על כך בפוסט מאת הרב ד"ר בני לאו.

חלק ב - ריחוק

אפשרות נוספת לתיקון, או אולי שלב נוסף בו, הוא הפיכת החורבן והניתוק למעין זמן מטהר שיאפשר ליחסים להתחדש ללא מטען הפשיעה והכעסים מהעבר.

שני כיוונים יש במודל הזה: הראשון, מתמקד בניתוק האשה ממאהביה ומגורמי החטא. העם שקוע עמוק בתוך הרגלי החטא שלו והנהיה אחרי תאוותיו, ועל מנת לאפשר לו להיזכר בבריתו ובזהותו צריך להרחיק אותו מהם: לכן הנגיף שלך את דרךך בסירים וגדרתי את גדרה ונתבונתי לא תמצא: ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא

תמצא ואמרה אלכה ואשובה אל-אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה (ב', ח-ט). כיוון זה נשמע כמעט כמו תהליך של גמילה מהתמכרות, שהוא שלב הכרחי בניסיון להשיב את האדם לסדר היום המתוקן ולהשקעה בתחומים החיוניים של חייו (ראה ב**פוסט מאת דניאל יהודה**).

נסיון גמילה כזה מתואר גם במרכז הספר, בתיאור הקושי שמקשה ה' על אפרים ויהודה כדי לגרום להם להזכר בכך שהם זקוקים לו: עשוק אפרים רצון משפט כי הואיל הלך אחרי-צו: ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה: וירא אפרים את-חליו ויהודה את-מורו וילך אפרים אל-אשר וישלח אל-מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מקם מזור: כי אנכי כשחל לאפרים וככפיד לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: אלך אשובה אל-מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצד להם ישחרגני (ה', יא-טו). ה' מקשה ומכביד על העם, באופן כזה שאשור ומצרים לא יוכלו להצילו, ומחכה שהם יבינו זאת וישובו אליו, כי אצלו המרפא: לכו ונשובה אליה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (ו', א).

זוית אישית

בשיעור הקודם הזכרנו כי חטאיהם של ישראל מתוארים אצל הושע כנובעים מנטייה למימוש תאוות על פני מימוש הערך העצמי. דימוי זה משתלב בדימוי ההתמכרות שהעלנו כאן, ובצורך 'להגמל' ממנו על ידי הימנעות מהמעשים השלייליים והחלפתם בפעולות ערכיות. קראו את **המאמר המצורף** הנוגע לתהליך ההתמכרות והגמילה ממנו, וחשבו היכן מושג ההתמכרות פוגש אתכם (גם אם בקטנה: מאכלים מתוקים, קפה, קניות, סיגריות, פלאפון, וכו').

הכיוון השני לתיקון על ידי ריחוק, מתמקד בניתוק בין ה' לישראל. בפרק ג', הושע לוקח - מארס - אשה חדשה. גם היא מנאפת ואהבת רע, אבל הושע לא מביא אותה לביתו. הוא יוצר מציאות ארוכת-טווח בה לא רק שאין ניאוף עם אחרים, אלא גם אין מימוש של הקשר בינה לבין בן זוגה: ואמר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש וגס-אני אליך: כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים (ג', ג-ד). אמנם, בפשטות נראה שמדובר באישה נוספת, ולא באישה הראשונה, אך פרשנים רבים הבינו כי מדובר באותה האישה. הסבר כזה יחזק אף יותר את הבנת הנבואה הזו כניסיון לפתיחת דף חדש ונקי ביחסים עם ישראל. למרות שהוא נושא את אותה אישה, היא מוצגת כאישה חדשה שהקשר המתחדש אתה מתעכב הפעם הרבה יותר זמן בשלב האירוסין. אכן, כבר בפרק ב', מתאר הושע כיצד החורבן והעונש יאפשרו פתיחה מחודשת של תיקון: והשפתי כל-משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה: והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתגורלי מאהבי ושמתים לי ער ואכלתם חית השדה: ... לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על לבה (ב', יג-טז). הנביא מדבר על לבה של אשתו, מוציא אותה אל המדבר הלא מיושב ומארס אותה לו מחדש, הפעם- אירוסין נצחיים. קשר שמבוסס על הערגה, הידידות והנאמנות ההדדית: והיה ביום-ההוא נאסיה תקראי אישי ולא-תקראי לי עוד בעלי: ... וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים: וארשתיך לי באמונה וידעת את-ה' (ב', יח-כב). ראה גם בדברי **המדרש** שמבין את האירוסין כמשל ליחסי ה' וישראל בעולם הזה, וב**פוסט מאת הרב ישעיהו הדרי**.

שאלה למחשבה

כיצד יכולה תקופת אירוסין ארוכה להועיל לחידוש קשר בריא יותר בין האיש לאשתו? חשבו על המשמעויות הן במשל והן בנמשל על עם ישראל.

אפשרות אחת היא להבין כי מטרת הנתק היא להוליד געגועים בלב העם וליצור מתח בריא של חיפוש וביקוש. כך, כאשר אכן יתחדש הקשר, יתלווה אליו ריגוש מיוחד: אחר ישבו בני ישראל ובקשו את-ה' א-להיהם ואת דוד מלכם

וּפְתַחוּ אֶל-ה' וְאֶל-טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים (ג', ה). העם חוזרים לדרוש ולבקש את ה' מתוך געגועים; וה'פחד' כאן, ראוי להתפרש כהתרגשות חיובית, כמו בנבואת הגאולה לציון בישעיהו: שְׂאֵי סְבִיב עֵינֶיךָ וּרְאֵי בָלֵם נִקְבְּעוּ בָּאוֹ לֶךְ בְּנֶיךָ מִרְחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתֶיךָ עַל צַד תֵּאֱמָנָה: אִז תֵּרְאֵי וְנִהְרַתְּ וּפְתַח וּרְחַב לְבָבְךָ כִּי יִהְפֹךְ עֲלֶיךָ הַמּוֹזַן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ (ישעיהו ס', ד-ה). שמע על כך ב**פוסט מאת הרב דוד מנחם**.

אפשרות אחרת להסביר את יתרון הנתק הממושך, היא שעל ידי שמירת הנאמנות לאורך זמן, למרות שהקשר אינו מתמשש בעתיד הקרוב, מתכפרים חטאי העבר ומוכח מחדש הבסיס האמיתי החזק של הקשר בין ה' לעמו. נאמנות זו תהיה היפך המרמה והכחש בהתנהלות של אפרים וישראל בעבר: סְבִבְנִי בְּכַחַשׁ אֲפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל (י"ב, א).

שתי אפשרויות אלו מהדהדות מתוך ההשוואה שעושה הנביא בין יחסי ה' וישראל ליחסיו של יעקב עם רחל: וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שָׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׂמָר: וּבְנָבִיא הָעֵלָה ה' אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וּבְנָבִיא נְשָׂמָר (י"ב, יג-יד). יעקב אבינו עבד שבע שנים בהמתנה לרחל אהובתו, ועבד עוד שבע שנים נוספות בשבילה לאחר שלבן החליף אותה בלאה. ב'שמירה' הזו ששומר יעקב וממתין לנישואיו שבע שנים מלאות, מתבטאת נאמנותו יוצאת הדופן לרחל. גם הגעגועים והכיסופים מתועדים בפסוקים שם: וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחֵל שִׁבְעַת שָׁנִים וַיְהִי בְּעֵינָיו בְּיָמָיו אֲחָדִים בְּאֶהְבֹתוֹ אֶתֶּה (בראשית כ"ט, כ). ראה על כך גם ב**פוסט מאת הרב משה ליכטנשטיין**.

בדומה לשמירה ששומר יעקב לרחל, כך גם בהעלות ה' את העם ממצרים שמרו הם על נאמנות הדדית לאורך השנים במדבר, באירוסין, בטרם הובאו אל הארץ ומימשו את הקשר בעבודתה ובעבודת הקורבנות. תהליך זה מפורט עוד יותר אצל הנביא ירמיהו: הֲלֹךְ וּקְרָאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֵת בְּלוֹלְתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה (ירמיהו ב', ב).

כיום ניתן להבין את משמעותו של הריחוק הארוך במבט לאחור, ולזהות בתקופת הגלות הארוכה הן את הכיסופים והגעגועים שנוולדו בעם ישראל אל הארץ ואל גילוי השכינה המחודש, והן את הנאמנות הבלתי מתפשרת למצוות ולאמונת הייחוד.

חלק ג - תשובה

המודל השלישי לתיקון הוא המוכר והמשמעותי מכולם - התשובה.

פרק י"ג מתאר את ימיה האחרונים של שומרון, את הגדשת סאתה ואת חטאי העם הממלאים אותה: צְרוּר עֵץ אֲפְרַיִם צְפוּנָה חֲטָאתוֹ (י"ג, יב). סיומו של הפרק (שנדחף לפרק הבא על ידי החלוקה הנוצרית) הוא בחורבן הסופי והבלתי נמנע: תֵּאֱשַׁם שְׁמֹרֹן כִּי מָרְתָה בְּאֵלֵהָ בְּחָרֵב יִפְלוּ עַלֵּיהֶם יִרְטָשׁוּ וְהָרִיתוּ יִבְקְעוּ (י"ד, א). עוד על הפרק שמע ב**פוסט מאת הרב ד"ר בני לאו**.

מיד לאחר הסיימת הכואבת הזו, בפרק האחרון, פותח הושע בקריאה לתשובה - פתח התיקון הנצחי: שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱ-לֹהֶיךָ כִּי בְשָׁלַת בְּעֵוֹךְ (י"ד, ב). גם בשפל הנמוך ביותר אליו מגיעים היחסים בין ה' לישראל, אחרי חורבן וגלות של כל הממלכה, מזכיר הושע כי עדיין ישנה אפשרות לתשובה. (ראה גם ב**פוסט מאת ד"ר גבי ברזלי**).

התשובה "עד ה'" היא תשובה אישית - לאו דווקא תשובה של שינוי המעשים, אלא חידוש הקשר האישי הישיר עם ה'. ראינו כיצד לאורך הספר הושע מייחל לשיבתו של העם לבקש ולדרוש את ה'. הנביא מוכן להסתפק אפילו בתשובה תועלתנית, של אישה שאינה מוצאת טוב ומבקשת מחסה אצל בעלה הראשון. נראה שהסיבה לכך, היא שאפילו תשובה כזו מעידה על קשר אישי שעוד נותר ביניהם, לעומת תחושת השכחה והניכור שעולה מחטאי העם (ראה על כך ב**פוסט מאת הרב משה ליכטנשטיין**).

הושע היה ראשון הנביאים האחרונים (המתאפיינים בנבואות ונאומים ארוכים, בשונה מאנשי המופתים המייעצים למלך - כאליהו, אלישע, נתן ואחיה). המדרש עומד על כך שהוא גם הנביא הראשון שקורא במפורש לתשובה:

בראשית רבה פד, יט:

"וישב ראובן אל הבור" והיכן היה? רבי אליעזר אומר: בשקו ובתעניתו. כשנפנה הלך והציץ לאותו בור. הדא הוא דכתיב "וישב ראובן אל הבור". אמר לו הקדוש ברוך הוא: מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה. חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה. ואיזה? זה הושע. שנאמר (הושע י"ד, ב): "שובה ישראל עד ה' אלהיך".

ראובן, שחילל יצועי אביו (ודחה את בלהה שפחת רחל מאהל יעקב), יושב בשקו ובתעניתו ומנסה לכפר על מעשיו. שיבתו אל הבור בו נזרק יוסף בן רחל על מנת להשיבו אל אביו, היא מעשה ראשון של תשובה אמיתית ועמוקה מאז תחילת התורה. כנגד היותו הראשונה ששבה בתשובה, מתאר המדרש כיצד הושע, משבט ראובן, יהיה הנביא הראשון שידבר בגדולתה של התשובה. דווקא הנביא הראשון שמלווה חורבן מלא של ממלכת ישראל וחזקה אל מול עיניו בהתפרקות המושג "ישראל" ובניתוק עמוק של הקשר בינו לבין ה'; דווקא הוא פותח גם בכח התיקון המיוחד של התשובה (ראו על כך גם בפסיקתא).

הרב יעקב מרדן אף מציע שמקומה הנכון של נבואת התשובה הוא בתחילת הספר, יחד עם לקיחת אשת הזנונים, והושע פתח את כל דבריו באפשרות התשובה. אפשרות כזו מזקקת את המסר - העם רואה את הושע נביא ה' נושא אשה זונה ופרוצה, וכנראה מופתע מכך מאד. באותה העת, פותח הנביא ב'שובה ישראל', וממחיש לשומעים את המשל - אפילו לאשת הזנונים הזו יש תקווה בתשובה, גם לכם ישראל, למרות זנותיכם, יש מקום לתשובה.

שאלה לדיון

שלושת המודלים שהצגנו כאן, המאפשרים את שיקום היחסים למרות החטאים, יכולים לעמוד כל אחד בפני עצמו, אך אפשר גם לראות אותם כשילובים בתהליך, הבאים זה אחר זה. כיצד אתם מבינים את היחס בין אפשרויות התיקון השונות? האמנם אחד מהם יכול להחזיק מעמד ללא האחרים? אם מדובר בתהליך - מה מקומו של כל שלב בתהליך, וכיצד כל שלב מוביל אל השלב הבא?

סיכום

נבואת הושע הייתה ראשונה, כרונולוגית, בקרב הנביאים האחרונים נושאי הנאומים. היא גם הראשונה להתמודד עם חומרתם המלאה של החטא והעונש של עם ישראל המפריים את בריתם עם ה'. במהלך הספר, שמתאר רבות את עומק הניתוק של ישראל מה' ומעצמם, מעלה הושע גם את השורשים לתקווה ולתיקון: הרגשות החמים שנתרמים לעד בבסיס הקשר שבין ה' לעמו, ומבטיחים כי לעולם לא יוחלפו ישראל באומה אחרת; העונש עצמו המהווה תקווה לתיקון, בכך שהוא יוצר מרחק ומרחב נקי בו יוכל העם להיגמל מטעויותיהם ולהתעורר מחדש לדרישת ה'; והאפשרות הייחודית לתקן ולכפר על פשעי העבר בכל רגע נתון - באמצעות תשובה לה'.

להרחבה

[מתן על הפרק - זף לימוד לפרקים י"ב-י"ד](#)

[מתן על הפרק - דף לימוד לפרקים ט'-י"א](#)

[שיעור מאת הרב יעקב מדין: נבואת שובה ישראל](#)

[מאמר מאת הרב משה ליכטנשטיין: הפטרת שבת שובה](#)

[שיעור מאת הרב יוסף מרקוס: שובה ישראל](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נלמד את ספר יואל.